

26.3.2020

EOAK/4922/2019

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Maija Sakslin

Esittelijä: Vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Lotta Hämeen-Anttila

SAUKOTI, YMPÄRIVUOROKAUTISEN TEHOSTETUN PALVELUASUMISEN YKSIKKÖ
Tarkastuspöytäkirja

Tarkastuskohde: Saukoti, Savukoski

Tarkastusajankohta: 3.9.2019

Osallistujat Oikeusasiamiehen kansliasta

Apulaisoikeusasiamies Maija Sakslin
Vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Elina Castrén,
Vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Lotta Hämeen-Anttila
Vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Kaisu Lehtikangas

Saukodista
Työvuorossa olleet työntekijät

1 TARKASTUKSEN TARKOITUS

Perustuslain 109 §:n 1 momentin nojalla oikeusasiamies valvoo, että tuomioistuimet ja muut viranomaiset ja virkamiehet noudattavat lakia ja täyttävät velvollisuutensa. Lisäksi hänen valvontaansa kuuluvat muutkin, jotka hoitavat julkista tehtävää. Oikeusasiamies seuraa erityisesti, että hyvä hallinto sekä perus- ja ihmisoikeudet toteutuvat.

Eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain 5 §:n mukaan oikeusasiamies toimittaa tarpeen mukaan tarkastuksia perehtyäkseen laillisuusvalvontaansa kuuluviin asioihin. Erityisesti hänen on toimitettava tarkastuksia vankiloissa ja muissa suljetuissa laitoksissa valvoakseen niihin sijoitettujen henkilöiden kohtelua.

Vanhuksille ympärivuorokautista palveluasumista tarjoavissa yksiköissä halutaan selvittää vanhusten saaman hoidon ja hoidon ihmisarvoa kunnioittavaa luonnetta, ja sitä, että kunnat huolehtivat myös heikommassa asemassa olevien kuntalaisten perustuslain 19 §:n mukaisesta oikeudesta sosiaaliturvaan ja huolenpitoon.

Eduskunnan oikeusasiamies on nimetty YK:n epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen vastaisen yleissopimuksen valinnaisen pöytäkirjan tarkoittamaksi kansalliseksi valvonta-elimeksi. Tässä ominaisuudessa oikeusasiamies tekee tarkastuksia kaikkiin niihin paikkoihin, joissa voidaan kohdistaa rajoitteita. Uusi tehtävä mahdollistaa esimerkiksi ulkopuolisten asiantuntijoiden käyttämisen tarkastuksilla.

Tarkastuksen tarkoituksena oli tutustua sosiaalihuollon asiakkaiden saamien palvelujen sisältöön ja laatuun, asiakkaiden itsemääräämisoikeuden toteutumiseen sekä saattohoidon ja palliatiivisen hoidon toteuttamisen periaatteisiin. Lisäksi oikeusasiamiehen kanslian erityisenä tarkastusteemana vuonna 2019 on asiakkaan oikeus yksityisyyteen.

Tarkastuksen yhteydessä oikeusasiamiehellä ja hänen määrämällään eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian virkamiehellä on oikeus päästä valvottavan kaikkiin tiloihin ja tietojärjestelmiin sekä oikeus keskustella luottamuksellisesti tarkastuskohteen henkilökunnan sekä siellä palvelevien tai sinne sijoitettujen henkilöiden kanssa. Oikeusasiamiehestä annetun lain 1 a luvun 11 h §:n mukaan kansalliselle valvontaelimelle tietoja antaneelle ei saa määrätä rangaistusta tai muuta seuraamusta tietojen antamisen perusteella.

2 TARKASTUKSEN KULKU

Tarkastus tehtiin ennalta ilmoittamatta. Apulaisoikeusasiamies Maija Sakslinin kanssa tarkastusta oli suorittamassa kolme oikeusasiamiehen kanslian virkamiestä.

Apulaisoikeusasiamies Maija Sakslin kertoi lyhyesti apulaisoikeusasiamiehen tehtävistä ja niihin liittyvistä oikeuksista.

Tarkastajat tutustuivat Saukodin A ja C osastoihin. Tarkastuksen jälkeen Eduskunnan oikeusasiamiehen kansliaan on lähetetty 1.9.2019 päivätty hoitajien yhteenveto tilanteesta työterveyshuollolle. Kirjelmän on allekirjoittanut 13 hoitajaa.

Tarkastajien käytössä olivat seuraavat asiakirjat:

- Sosiaalipalvelujen omavalvontasuunnitelma Palvelukoti Saukoti (Omavalvontasuunnitelmaa ei ole päivätty tai allekirjoitettu.)
- Muistisairaiden yksiköstä C- puolelta kymmenen asukkaan hoito- ja palvelusuunnitelmaa sekä päivittäiskirjaukset viimeiseltä kahdelta viikolta.

Lisäksi pyydettiin:

- Kirjallinen ohje rajoitustoimenpiteistä
- Haiprot ajalta 6.8.-9.9.2019, jossa selostukset tapahtumista (asukkaat ja henkilökunta)
- Ilmoitukset lääkepoikkeamista ajalta 6.8.-9.9.2019

Tarkastajiin suhtauduttiin asiallisesti ja ystävällisesti. Lisäksi tarkastajat keskustelivat paikalla olleen henkilökunnan kanssa.

Pöytäkirjaluonnos lähetettiin kommentoitavaksi Savukoskelle. Pöytäkirjaa tehtäessä on otettu huomioon Savukosken sosiaalilautakunnalta saatu selvitys.

3 TARKASTUSKOHTEN KUVAUS

Saukoti on Savukosken kunnan toimintayksikkö, joka tarjoaa ympärivuorokautista tehostettua palveluasumista. Rakennus on yhdessä tasossa ja esteetön. Pihalla on iso aidattu alue, jossa voi ulkoilla.

Muistisairaiden yksikössä C-puolella on 11 asukaspaiikkaa, joista yksi on vuorohoitopaikka. Asukkaat ovat hoitoisuudeltaan vaativia ja kahden hoitajan autettavia on monta. A-puolella on 14 asukaspaiikkaa.

Saukodissa on havaittu sisäilmaongelmia ja A - puolella oli ilmanpuhdistimia tarkastushetkellä paljon käytössä.

Saukodissa asukkaat asuvat yhden hengen huoneissa, jonka yhteydessä on wc ja suihku. Asukkaat voivat kalustaa huoneet itse, peruskalusteena huoneissa on sänky.

Saukodin yhteydessä on myös Savukosken vanhustenkotiyhdistyksen 10 vuokra-asuntoa, palvelutalo. Asukkaat saavat myös apua ympärivuorokauden.

4 ALUEHALLINTOVIKASTON VALVONTA TYÖSUOJELUN OSALTA

Lapin aluehallintovirasto on käsitellyt Saukodin työntekijöiden tekemää kanteluasiata. Asiassa on tehty 23.5.2019 päätös, jonka perusteella aluehallintovirasto ei ryhtynyt hallinnolliseen ohjaukseen tai muihin toimenpiteisiin. Valvonta-asia on päättynyt sosiaalihuollon osalta. Muilta osin asia siirrettiin Pohjois-Suomen aluehallintoviraston työsuojelun vastuualueen käsiteltäväksi.

Tarkastusajankohtana Pohjois-Suomen aluehallintoviraston työsuojelun vastuualueella oli Saukotia koskeva valvonta-asia kesken. Saukodissa on tehty työsuojelutarkastus 20.3.2019. Työnantajalle on annettu useita kehotuksia, joiden määräaika on ollut 13.9.2019. Määräaika jatkettiin 15.11.2019 asti.

Tarkastuksella tehtyjen havaintojen vuoksi apulaisoikeusasiamies korosti asian tehokkaan ja viivytyksettömän käsittelyn tärkeyttä.

Saadun tiedon mukaan Pohjois-Suomen aluehallintoviraston työsuojelun vastuualueella on tehty 23.1.2020 päätös asian käsittelyn päättymisestä saadun selvityksen perusteella. Selvityksen mukaan työnantaja on ryhtynyt esimiehen tuella yhdessä työntekijöiden kanssa muun muassa työnhajauksen sekä väkivallan uhkaa käsittelevien työyhteisöpalaverien avulla saattamaan kuormitusta tasolle, jolla siitä ei aiheudu työntekijöiden terveydelle haittaa tai vaaraa.

5 HAVAINNOT JA APULASIOIKEUSASIAMIEHEN KANNANOTOT

Palvelun laatu ja sisältö

Lainsäädäntö

Perustuslain 1 §:n mukaan Suomen valtiosäätö turvaa ihmisarvon loukkaamattomuuden ja yksilön vapaudet ja oikeudet sekä edistää oikeudenmukaisuutta yhteiskunnassa.

Perustuslain 19 §:n 1 momentissa on turvattu jokaiselle oikeus ihmisarvoisen elämän kannalta välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon. Perustuslain 19 §:n 3 momentin mukaan julkisen vallan on turvattava, sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään, jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveystalvet.

Sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (asiakaslaki, 785/1992) 4 §:n 1 ja 2 momentin mukaan asiakkaalla on oikeus saada sosiaalihuollon toteuttajalta laadultaan hyvää sosiaalihuoltoa ja kohtelua ilman syrjintää. Ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystalvetuista annetun lain (vanhuspalvelulaki, 980/2012) 19 §:n mukaan iäkkäälle henkilölle tarjottavien sosiaali- ja terveystalvetujen on oltava laadukkaita ja niiden on turvattava hänelle hyvä hoito ja huolenpito.

Vanhuspalvelulain 14 §:n 2 momentin mukaan pitkäaikaista hoitoa ja huolenpitoa turvaavat sosiaali- ja terveystyöpalvelut on toteutettava niin, että iäkäs henkilö voi kokea elämänsä turvalliseksi, merkitykselliseksi ja arvokkaaksi ja että hän voi ylläpitää sosiaalista vuorovaikutusta ja osallistua mielekkääseen, hyvinvointia, terveyttä ja toimintakykyä edistävään ja ylläpitävään toimintaan. Saman lain 13 §:n 2 momentin mukaan palvelut on toteutettava niin, että ne tukevat iäkkään henkilön hyvinvointia, terveyttä, toimintakykyä, itsenäistä suoriutumista ja osallisuutta.

Hoito ja huolenpito

Saukodilla on omavalvontasuunnitelman perusteella vakituisia työntekijöitä 16. Yksikössä on vanhustyön ohjaaja, sairaanhoitaja ja 14 perus- ja lähihoitajaa. Aamuvuorossa on 5 hoitajaa, joista kaksi työskentelee A-puolella ja kolme C-puolella. Iltavuorossa on molemmilla puolilla kaksi hoitajaa ja yövuorossa kaksi hoitajaa koko talossa. Mitoitus on omavalvontasuunnitelman mukaan 0,5. Tarkastusajankohtana yksikössä ei ollut sairaanhoitajaa ja useita vakituisia tehtäviä oli täyttämättä. Hoitohenkilökunnalla on välittömän hoitotyön lisäksi muita tehtäviä. Esimerkiksi pyykkihuoltoa hoidetaan yövuoron aikana.

Tarkastuksen aikana kävi ilmi, että yksikössä on vakavia työilmapiiri- ja jaksamisongelmia. Sairaslomia on ollut runsaasti ja yksikössä on haasteena saada riittävä henkilöstömäärä täyteen ja löytää ammattitaitoisia sijaisia. Tarkastuksella tehtyjen haastattelujen perusteella kaikkiin vuoroihin ei ole aina saatu sijaisia. Tämä on johtanut siihen, että vuoroja on hoidettu vajaalla henkilökunnalla tai tehty useita vuoroja peräkkäin. Sijaisten hankkiminen on lisäksi jäänyt usein henkilökunnan itsensä tehtäväksi.

Muistisairaiden C-puolella asukkaat ovat hoitoisuudeltaan vaativia ja kahden hoitajan autettavia on monta. Neljä asukasta tarvitsee hoitajan syöttämään ja yksi asukkaista tarvitsee ajoittain hoitajan vierelleen syöttämään. Kolme asukasta syö hienoa soseruokaa. Syöttämiseen menee hoitajan arvion mukaan tunnista puoleentoista tuntia.

Saukodin omavalvontasuunnitelman mukaan Saukodin kiireettömästä sairaanhoidosta vastaa Pelkosenniemen-Savukosken kansanterveystyön kuntayhtymä. Lääkäri tekee säännöllisesti kotikäyntejä Saukodille. Henkilökunnalla on mahdollisuus konsultoida terveyskeskuslääkärinä arkipäivisin. Viikonloppuja ja iltoja koskee eri ohjeistus. Tarkastuksella saatujen tietojen perusteella lääkäri ei käytännössä tapaa asukkaita säännöllisesti vaan tulee erikseen pyydettyä paikalle.

Yövuorossa oleva hoitaja jakaa lääkkeet. Saadun tiedon perusteella lääkkeiden jaossa tehdään kaksoistarkastus. Kummallakin osastolla tulisi olla lääkeluvallinen työntekijä aina vuorossa. Hoitajien mukaan Saukodissa on ollut usein sellainen tilanne, että aamuvuorossa olleista viidestä hoitajasta vain yksi on lääkeluvallinen hoitaja. Hänen vastuullaan on silloin ollut lähes 30 asukkaan lääkehoito. Henkilöstö onkin ilmaissut huolensa asukasturvallisuudesta vajaamiehityksen ja lääkeluvallisten hoitajien puutteen vuoksi.

Kiireen ja henkilöstövajeen vuoksi hoitajilla ei ole aina aikaa leikata asukkaiden kynsiä pesupäivinä. Usein myös miesten parrat jäävät ajamatta. Hoitajan mukaan myös virheitä sattuu enemmän.

Asukkaiden vaipat vaihdetaan aamulla klo 8-10 aikaan. Päivällä tehdään seuraava vaippojen vaihto joko ennen tai jälkeen päiväkahvien. Viiden jälkeen illalla aletaan asukkaille vaihtamaan iltavaippaa ja yöpukua. Päivittäiskirjauksissa on kuitenkin merkintöjä siitä, että asukas on autettu vessaan myöhään illalla tai kuivitus on tehty yöllä. Yhden asukkaan kohdalla hoitajat havaitsivat useana yönä hänen olevan märässä sängyssä, jonka jälkeen hoitaja on vaihtanut vaipan.

Tarkastuksen aikana C-osaston yhteistiloissa pyörätuolissa istui asukas, jonka katettrin virtsapussi roikkui pyörätuolin selkäpuolella avoimesti nähtävillä.

Tarkastuksen aikana saadun tiedon mukaan yksikössä ei tällä hetkellä anneta saattohoitoa. Saadun tiedon mukaan tarkoituksena on, että saattohoidon antaminen voitaisiin aloittaa ja tulevaisuudessa asiakas voitaisiin hoitaa Saukodissa myös saattohoidon aikana. Henkilöstö on käynyt saattohoitokoulutuksessa Sodankylässä.

Tarkastuksen aikana yksi haastateltu hoitaja kertoi, että hänen näkemyksensä mukaan yksikössä hoito toteutuu erittäin hyvin eikä hän ole havainnut ongelmia.

Tarkastuskäynnin jälkeen annettu selvitys

Sosiaalilautakunnan antaman selvityksen mukaan Saukodilla on yksi pesulatyöntekijä, joka pääosin hoitaa pyykkihuollon. Öisin ja viikonloppuisin hoitajat vaihtavat petivaatteet ja laittavat ne heti pesuun, jos asukas on sotkenut petivaatteensa. Uusi vakituinen sairaanhoitaja on aloittanut työt 4.11.2019 ja eläköitymistenvuoksi haussa olleet lähihoitajan toimet on saatu täytettyä. Vanhustyön ohjaaja on vaihtunut ja viransijaisuuden jälkeen uusi ohjaaja aloittaa huhtikuussa. Sijaisten hankkiminen on henkilövaihdoksen jälkeen toteutunut esimiehen tehtävänä ja iltaisin ja viikonloppuisin on ohjeistettu, miten sijaisten hankinnassa menetellään. Jaksamisongelmista johtuneet sairauslomat ovat vähentyneet.

Saadun selvityksen mukaan lääkäri ei käy yksikössä säännöllisesti, vaan tarvittaessa, koska kyseessä ei ole laitos vaan koti, jossa asukkaat asuvat vuokralla. Lääkäriä on mahdollista konsultoida heti ja hänet saadaan paikalle nopeasti. Asukkaiden terveydentilaa seurataan säännöllisesti peruslaboratoriokokeilla. Myös painoa ja verenpainetta seurataan ja poikkeamista otetaan heti yhteys lääkäriin. Lääkäri käy käytännössä kerran viikossa syömässä Saukodilla, jolloin hänen kanssaan on mahdollista keskustella.

Uusi esimies vastaa siitä, että työvuoroissa on riittävä määrä lääkeluvallisia henkilöitä. Esimies on myös ohjeistettu huolehtimaan siitä, että pesupäivinä huolehditaan parranajoista ja kynsien leikkuista. Asukkaiden vaipat vaihdetaan aina tarvittaessa ja ympäri vuorokauden. Vessassa käyntejä on asukkaiden tarpeiden mukaan myös iltaisin ja öisin.

Asukkailla on oma suojapussi virtsapussin suojana. Tarkastuksen aikana suojapussi on ollut pesussa, eikä toista pussia ole ollut. Pussien hankinta kuuluu asukkaille. Asukasta ja omaisia on ohjeistettu hankkimaan lisää suojapusseja.

Annetun selvityksen mukaan Saukodille on tehty keväällä 2018 oma saattohoito-ohjeistus, mutta sitä ei oltu käyty henkilökunnan kanssa suunnitellusti läpi. Saattohoito-ohjeistus on oma-
valvontasuunnitelman liitteenä. Oma-
valvontasuunnitelma on nyt laitettu näkyville ja sen sisältö on käyty henkilökunnan kanssa läpi 13.12.2019. Henkilökunnasta yhdeksän hoitajaa on saanut saattohoitokoulutuksen 2017 ja viisi 2019. Suunnitelmana on yhdessä Pelkosenniemen kunnan kanssa kouluttaa henkilökuntaa vielä lisää saattohoidon osalta. Mahdollisuus saattohoidon toteuttamiseen asukkaan sitä toivoessa on ollut Saukodissa vuodesta 2017.

Apulaisoikeusasiamiehen kannanotot

Apulaisoikeusasiamies toteaa saadun selvityksen perusteella, että Saukodin toiminnassa on suurelta osin riittävällä tavalla korjattu tarkastuksen aikana havaitut epäkohdat. Tehtyjen toimenpiteiden avulla on merkittävästi vähennetty asukkaiden perushoidossa ja huolenpidossa ilmenneitä puutteita.

Apulaisoikeusasiamies toteaa, että Savukosken kunnan on myös jatkossa varmistettava asukkaiden tarpeeseen nähden riittävän henkilöstömitoituksen toteutuminen kaikkina vuorokauden aikoina.

Saadun selvityksen perusteella apulaisoikeusasiamies pitää yksikön henkilökunnan ja lääkärin välistä yhteydenpitoa riittävänä, mutta toteaa, että kaikkien asukkaiden säännöllinen tapaaminen tulisi toteutua myös ilman henkilökunnan välittämää tietoa asukkaan terveydentilasta. Asialla on merkitystä asukkaiden oikeusturvan kannalta erityisesti silloin, kun lääkäri on tehnyt päätöksen rajoittavien toimien käytöstä. Asumisen perustuminen vuokrasopimukseen ei ole este säännöllisten tapaamisten tarjoamiseen.

Apulaisoikeusasiamies toteaa, että hyvään hoivaan kuuluu kunnioittava kohtelu ja pitää epäasiallisena katetrin virtsapussin pitämistä kaikkien nähtävillä. Asukkaan ihmisarvon ja yksityisyyden kunnioittaminen ei voi olla riippuvainen ainoastaan siitä, ovatko omaiset hankkineet hänelle riittävästi tarvikkeita.

Apulaisoikeusasiamies pitää myönteisenä sitä, että Saukodissa on mahdollisuus saada saattohoitoa ja että henkilöstö saa asianmukaista koulutusta saattohoidon toteuttamisesta. Osaavaa saattohoitoa voidaan pitää olennaisena osana vanhuksen hyvää hoitoa, johon jokaisella vanhuksella on oikeus. Apulaisoikeusasiamies toteaa, että saattohoito vaatii henkilökunnan osaamisen lisäksi sen huomioimista henkilöstömitoituksessa.

Henkilökunnan ilmoitusvelvollisuus

Sosiaalihuoltolain 48 §:n mukaan sosiaalihuollon henkilöstöön kuuluvan on toimittava siten, että asiakkaalle annettavat sosiaalipalvelut toteutetaan laadukkaasti. Jos hän tehtävissään huomaa tai saa tietoonsa epäkohdan tai ilmeisen epäkohdan uhan asiakkaan sosiaalihuollon toteuttamisessa on hänen ilmoitettava siitä viipymättä toiminnasta vastaavalle henkilölle.

Tarkastuksen aikana keskusteltiin työntekijöiden kanssa henkilökunnan ilmoitusvelvollisuudesta. Hoitajat olivat tietoisia asiasta. Tarkastuksen aikana kävi ilmi, että Saukodin hoitaja oli tehnyt ilmoituksen mahdollisesta kaltoinkohtelusta.

Apulaisoikeusasiamies päätti ottaa erikseen tutkittavakseen, kuinka asian käsittely on Saukodissa ja Savukosken kunnassa edennyt.

Ulkoilu ja muu toiminta

Saukodissa järjestetään asukkaille jumppaa. Päivittäiskirjausten perusteella moni asukkaista on osallistunut jumppaan tai jumpannut hoitajan kanssa. Saukodin käytävällä on puolapuut. Päivittäiskirjauksista löytyi mainintoja siitä, että hoitaja oli jumpannut yhdessä asukkaan kanssa. Hartaustilaisuuteen on mahdollisuus osallistua kaksi kertaa kuukaudessa.

Aamuvuoro päättyy kolmelta ja iltavuoro alkaa yhdeltä. Vuorojen vaihdon yhteydessä on kaksi tuntia aikaa, jolloin hoitajia on paikalla enemmän. Tämä mahdollistaa sen, että hoitajat voivat lähteä asukkaiden kanssa ulos. Saukodissa on ollut myös vapaaehtoinen opiskelija joka käy maanantaisin ja auttaa myös ulkoilussa. Hoitajat kuitenkin kokevat, ettei aikaa ulkoiluun jää riittävästi. C-puolen asukkaista osalla oli päivittäiskirjauksissa merkintöjä ulkoilusta. Kaikilla asukkailla ei ollut merkintää ulkoilusta.

Apulaisoikeusasiamies on pitänyt tärkeänä, että monesti vielä fyysisesti suhteellisen hyväkuntoisten muistisairaiden vanhusten säännöllinen ulkoilu mahdollistetaan. Erityistä huomiota tulisi kiinnittää myös niihin asukkaisiin, jotka eivät kykene liikkumaan itsenäisesti, eivätkä pysty selkeästi ilmaisemaan omaa tahtoaan.

On myönteistä, että omaiset ja vapaaehtoiset vievät asukkaita ulos. Ei ole kuitenkaan hyväksyttävää, että asukkaiden ulkoilumahdollisuus olisi yksinomaan vapaaehtoistoiminnan varassa. Ulkoilusta on huolehdittava myös niiden asukkaiden osalta, joilla ei vieraile omaisia. Apulaisoikeusasiamies toteaa, että riittävän ja säännöllisen ulkoilun järjestäminen tulee järjestää asukkaiden tarpeiden mukaan.

Apulaisoikeusasiamies korostaa asukkaiden päivittäisen ulkoilun tärkeyttä osana hyvää hoitoa. Riittävän ulkoilun huolehtimisessa on kyse perustarpeista huolehtimisesta ja siten myös ihmisarvon kunnioittamisesta.

Tarkastuskäynnin jälkeen annetun selvityksen mukaan ulkoilumahdollisuutta tarjotaan asukkaille nyt henkilökunnan toimesta päivittäin. On sovittu, että vuorojen vaihtuessa joko iltaan tuleva tai aamuvuorosta lähtevä varautuu ulkoiluttamaan asukkaita sään salliessa ja asukkaan halutessa. Kirjaamisissa olleet puutteet on korjattu ja henkilökunta on saanut ohjeistusta kirjaamisten toteuttamiseen.

Apulaisoikeusasiamies pitää tehtyjä toimenpiteitä hyvinä. Uusien käytäntöjen avulla on mahdollista toimia siten, että asukkaiden ulkoilu toteutuu heidän tarpeidensa mukaisesti.

Elämänkaaritietojen tiedusteleminen

Sosiaalihuoltolain 4 §:n 1 momentin mukaan kunnallisina sosiaalipalveluina on järjestettävä muun muassa asumispalveluja ja laitospalveluja.

Sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 4 §:n mukaan asiakkaalla on oikeus saada sosiaalihuollon toteuttajalta laadultaan hyvää sosiaalihuoltoa ja hyvää kohtelua ilman syrjintää. Asiakasta on kohdeltava siten, ettei hänen ihmisarvoaan loukata sekä että hänen vakaumustaan ja yksityisyyttään kunnioitetaan. Saman pykälän toisen momentin mukaan sosiaalihuoltoa toteutettaessa on otettava huomioon asiakkaan toivomukset, mielipide, etu ja yksilölliset tarpeet sekä hänen äidinkieltensä ja kulttuuritaustansa.

Sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain kolmas luku käsittelee salassapitoa, vaitiolovelvollisuutta ja salassa pidettävien tietojen luovuttamista.

Sosiaalihuoltolain 4 § käsittelee asiakkaan etua. Asiakkaan etua arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota siihen, miten eri toimintatavat ja ratkaisut parhaiten turvaavat mm. asiakkaan hyvinvoinnin, hänen mahdollisuuden osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan. Sosiaalihuoltoa toteutettaessa on kiinnitettävä erityistä huomiota erityistä tukea tarvitsevien asiakkaiden edun toteutumiseen.

Tarkastuksella kävi, ilmi, että Saukodissa ei enää kysellä asiakkaalta heidän elämänkaarensa liittyviä tietoja. Tarkastuksella saadun tiedon mukaan käytäntöä oli muutettu sen jälkeen, kun yksi omainen oli kieltänyt elämänkaaritietojen kyselemisen ja todennut sen olevan laitonta. Henkilökunnan kansliassa oli ilmoitus, jonka mukaan elämänkaaritietoja ei voida enää kysellä tietoturvasyistä.

Apulaisoikeusasiamies toteaa, että elämänkaareen ja asiakkaan toivomuksiin ja mieltymyksiin liittyvät tiedot ovat tärkeitä asiakasta ja hänen itsemääräämisoikeuttaan kunnioittavan hyvän sosiaalihuollon ja hoidon järjestämiseksi. Muistisairaana elämänkaareen liittyvien tietojen selvittäminen on tärkeää, jotta hänen mieltymyksiään voidaan toteuttaa ja esimerkiksi vakaumustaan voidaan kunnioittaa. Muistisairas voi tarvita erityistä tukea oman näkemyksensä ilmaisemiseen ja siksi on tärkeää, että näitä asioita selvitetään mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Omaisilla voi olla tärkeä rooli elämänkaaritietojen antamisessa.

Henkilötietojen käsittely tarkoittaa esimerkiksi henkilötietojen keräämistä, säilyttämistä, käyttöä, siirtämistä ja luovuttamista. Henkilötietojen käsittely edellyttää aina laista löytyvää käsittelyperustetta. Sosiaalihuollon osalta sosiaalihuoltolaista ja sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetussa laissa on määritelty muun muassa asiakkaan oikeus hyvää sosiaalihuoltoon ja asiakkaan etu sekä asiakkaan mieltymysten ja vakaumuksen huomioon ottaminen sosiaalihuoltoa toteutettaessa.

Apulaisoikeusasiamiehen näkemyksen mukaan elämänkaaritietoja voidaan ja niitä tulee edelleen selvittää. Tietosuojasta ja tietoturvasta tulee yksikössä huolehtia lainsäädännön mukaisesti. Tämä ei kuitenkaan ole esteenä hyvän sosiaalihuollon toteuttamiseksi tarvittavien tietojen selvittämiseen asukkailta tai heidän omaisiltaan. Koska apulaisoikeusasiamiehen havaintojen mukaan tietosuojalainsäädäntöä on tältä osin tulkittu yleisemminkin virheellisesti, on tärkeää, että oikeaa tietoa asiasta jaetaan eri tahoille. Saukodissa käytäntöä on muutettu apulaisoikeusasiamiehen kannanoton jälkeen.

Asukkaan elämään liittyviä tietoja on joissakin yksiköissä käytetty asukkaan kuntoutumisen tukena myös siten, että hänelle mieluisia asioita on laitettu näkyville muistikortteina, joita on käytetty yhdessä henkilökunnan kanssa. Myös tämän tyyppinen toimintamuoto vastaa asiakkaan etua, eikä riko tietosuojasäännöksiä. Kortteja tai muita asiakkaan yksityisiä tietoja sisältäviä välineitä käytettäessä tulee kuitenkin riittävässä määrin ottaa huomioon asukkaan oikeus yksityisyyteen ja hänen tietojensa suojaaminen. Jos on todennäköistä, että asukkaan yksityisiin tiloihin voi tulla henkilöitä, joiden hän ei itse haluaisi saavan näkyvissä olevia tietoja, tulisi välineitä säilyttää laatikossa tai muulla tavoin poissa näkyvistä. Asiaa harkittaessa on otettava huomioon, että kyseessä on haavoittuvassa asemassa oleva asiakas, joka ei usein itse kykene ilmaisemaan omaa tahtoaan. Tavanomaiset tiedot kuten tiedot lempiruuista tai -vuodenajoista eivät kuitenkaan ilman erityisiä perusteita edellytä suojaamista.

Kirjaukset ja asiakirjat

Kaikki kirjaaminen Saukodissa tehdään käsin. Päivittäiskirjauksia ja hoito- ja palvelusuunnitelmia ei ole sähköisenä eikä niitä varten ole käytössä tietokoneohjelmia. Tarkastuksella tavattujen hoitajien mukaan kirjaamiseen ei aina ole riittävästi aikaa iltavuoron aikana. Kirjaukset tehdään usein vasta varsinaisen työajan jälkeen. Aamuvuorossa ehtii paremmin tehdä myös kirjaukset vuoron aikana. Tarkastuksen jälkeen annetun selvityksen mukaan kirjaamiset pystytään pääsääntöisesti tekemään ja ne sallitaan tehdä työvuoron aikana.

Tarkastuksen jälkeen pyydettiin kaikki C-puolen asukkaiden hoito- ja palvelusuunnitelmat. Suurin osa oli tehty tai tarkistettu vuoden 2019 aikana, mutta joukossa oli myös muutama, joissa yli vuosi oli kulunut edellisestä päivityksestä.

Saukotia pyydettiin toimittamaan ilmoitukset sekä potilaan turvallisuutta vaarantavien (Haiprot) että henkilökunnan turvallisuutta koskevista tapahtumista ajalta 6.8.-9.9.2019.

Saukodista toimitettiin tapaturmat Saukodissa A- puolella nimetty taulukko, jossa oli käsin kirjoitettuja ilmoituksia tapaturmista vuodelta 2016. Vastaavanlainen taulukko B- puolelta toimitettiin, jossa oli ilmoituksia vuosilta 2015 -2016. Lisäksi Saukoti toimitti yhdeksän erillistä ilmoitusta asukkaille tapahtuneista tapaturmista ja yhden ilmoituksen hoitajaan kohdistuneesta väkivaltasta vuosilta 2016, 2017 ja 2018.

Pyydetyltä ajankohdalta tai vuodelta 2019 ei toimitettu yhtään ilmoitusta asukkaiden turvallisuutta vaarantavista tapaturmista tai henkilökuntaan kohdistuneista väkivaltatapahtumista.

Sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista annetun lain (254/2015) 4 §:n 1 momentin mukaan sosiaalihuollon ammatillinen henkilöstö sekä avustava henkilöstö, joka osallistuu asiakastyöhön, ovat velvollisia kirjaamaan sosiaalihuollon järjestämisen, suunnittelun, toteuttamisen, seurannan ja valvonnan kannalta tarpeelliset ja riittävät tiedot määrämuotoisina asiakirjoina ja tallettamaan ne 5 § :n mukaisesti.

Apulaisoikeusasiamies ei pidä kirjaamiskäytännöistä saatua selvitystä riittävänä. Apulaisoikeusasiamies päätti ottaa omana aloitteena tutkittavakseen, miten Saukodissa kirjataan asukkaita koskevat tapaturmat ja heidän turvallisuuttaan vaarantavat tapahtumat sekä miten kirjataan ja ilmoitetaan henkilökuntaan kohdistuvat väkivalta- ja vaaratilanteet. Uudistettujen ohjeiden lisäksi selvityksen kohteena on lainsäädännön noudattaminen sekä kirjaamisten toteuttaminen työvuoron aikana.

6 ASIAKKAAN ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUDEN TOTEUTUMINEN

Rajoitustoimenpiteiden käyttö yksikössä

Saukodissa ei ole laadittu kirjallista toimintaohjetta rajoitustoimenpiteiden käytöstä. Saukodin omavalvontasuunnitelmassa itsemääräämisoikeuden rajoittamisen periaatteita on käsitelty hyvin suppeasti.

Käytössä on useita rajoitustoimenpiteitä. C-puolella ainakin kolmen asukkaan osalta käytetään haaravyötä tai turvavyötä pyörätuolissa tai tuolissa. Hoitohenkilökunnan mukaan tuoleja vaihdellaan, jotta asukas ei aina istuisi samassa asennossa ja tuolissa. Seitsemän asukkaan kohdalla nostetaan sängynlaidat ylös ainakin yöaikaan. Hygienihaalari oli käytössä ainakin yhdellä asukkaalla. Tarkastuksella saadun tiedon mukaan yöhoitajat sitovat yhden asukkaan yöksi. Kahden asukkaan hoitosuunnitelmassa oli maininta siitä, että käytetään geriatria tuolia.

A-puolella asukkaiden huoneet pidetään lukossa. Hoitajan mukaan tämä aiheutti aluksi riitatilanteita ja levottomuutta. Myöhemmin asukkaat tottuivat siihen, että ovia pidetään lukossa.

Rajoitustoimenpiteeseen kysytään tarkastuksella saadun tiedon perusteella lääkärin ja omaisten lupa. Nämä kirjataan ja hoitajan käsityksen mukaan luvat annetaan pitkäksi aikaa kerrallaan.

Tarkastuksen jälkeen annetun tiedon mukaan ketään ei pidetä sidottuna yön aikana.

Yleistä rajoitustoimenpiteiden käytöstä

Perustuslain 7 §:n 1 momentin mukaan jokaisella on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen.

Sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 8 §:n 1 momentin mukaan sosiaalihuoltoa toteutettaessa on ensisijaisesti otettava huomioon asiakkaan toivomukset ja mielipide ja muutoinkin kunnioitettava hänen itsemääräämisoikeuttaan.

Rajoitustoimenpiteestä on kysymys silloin, kun toimenpiteellä puututaan vanhuksen perusoikeuksiin, kuten liikkumisvapauteen ja itsemääräämisoikeuteen. Perusoikeuden rajoittamisen perusteiden tulee olla hyväksyttäviä ja rajoituksen tulee olla painavan tarpeen vaatima. Rajoitusten on oltava suhteellisuusvaatimuksen mukaisia. Tämä tarkoittaa, että rajoitusten tulee olla välttämättömiä hyväksyttävän tarkoituksen saavuttamiseksi. Perusoikeuden rajoitus on sallittu ainoastaan, jos tavoite ei ole saavutettavissa perusoikeuteen vähemmän puuttuvien keinoin. Rajoitus ei saa mennä pidemmälle kuin on välttämätöntä. Perusoikeuksia rajoitettaessa on myös huolehdittava riittävästä oikeusturvajärjestelystä. Perusoikeuksen ja ihmisoikeuksien rajoittaminen on sallittua vain, jos rajoittaminen perustuu lakiin, joka on riittävän täsmällinen ja sisältää asianmukaiset oikeussuojakeinot.

Vanhustenhuollon laitoksessa asuvien asiakkaiden liikkumisvapauden, itsemääräämisoikeuden ja muiden perusoikeuksien rajoittamisesta ei ole lainsäädäntöä.

Laillisuusvalvonnassa on vakiintuneesti katsottu, että asukkaan vapauden rajoittaminen on sallittua vain lääkärin päätöksen perusteella. Lääkärin tulee myös seurata, ettei rajoitteita käytetä enempää eikä pidempään kuin on välttämätöntä. Rajoitteen voi ottaa käyttöön vain, jos muuta vaihtoehtoja vähemmän oikeuksia rajoittavaa keinoa ei ole. Rajoitteiden käyttö on lopetettava välittömästi, kun niiden käyttäminen ei enää ole välttämätöntä. Rajoitteiden käyttämisestä tulee keskustella ennen niiden käyttöönottoa henkilön itsensä ja hänen omaistensa tai muiden läheistensä kanssa. Rajoittaminen ei voi perustua yksinomaan omaisen tai läheisen suostumukseen.

Tarkemman lainsäädännön puuttuessa oikeusasiamiehen käytännössä on sosiaali- ja terveydenhuollon osalta korostettu mm. seuraavia näkökohtia:

- Sosiaalihuollon asiakkaan itsemääräämisoikeutta tulee kunnioittaa niin pitkälle kuin mahdollista.
- Rajoitustoimenpidettä saa käyttää vain viimesijaisena keinona.
- Toimenpiteen on oltava eettisesti perusteltavissa ja se on suoritettava henkilön ihmisarvoa kunnioitten.
- Henkilökunnan puute ei oikeuta asiakkaan rajoittamiseen.
- Ennen toimenpidettä on mahdollisuuksien mukaan kuultava asiakasta sekä itsemääräämiskyvyttömän asiakkaan laillista edustajaa tai terveydenhuoltoon liittyvän toimenpiteen osalta hoitoon potilaslain 6 §:n mukaan osallistuvaa omaista.
- Toimenpiteen on perustuttava lääkärin päätökseen, joskin henkilökunta voi kiireellisessä tilanteessa aloittaa sen suorittamisen.
- Toimenpide on lopetettava heti, kun se ei enää ole välttämätön.
- Henkilön tilaa on seurattava toimenpiteen luonteen ja henkilön terveydentilan edellyttämällä tavalla.

Eduskunnan oikeusasiamies on korostanut asianmukaisten asiakaskohtaisten kirjausten tekemistä rajoitustoimenpiteitä käytettäessä. Kirjaaminen tukee omalta osaltaan työyhteisössä tapahtuvaa pakkotoimenpiteiden vähentämiseksi tehtävää työtä.

Apulaisoikeusasiamiehen kannanotto

Apulaisoikeusasiamies kiinnitti huomiota siihen, ettei yksikössä ollut kirjallista ohjetta rajoitustoimenpiteistä eikä niitä ole käsitelty riittävän perusteellisesti omavalvontasuunnitelmassa. Apu-

laisoikeusasiamies edellyttää, että edellä selostetut linjaukset sekä noudatettavat käytännöt kirjataan selkeästi omavalvontasuunnitelmaan. Keskeisenä tavoitteena yksikössä tulee olla rajoitustoimenpiteiden ennaltaehkäisy sekä suunnitelman tekeminen vaihtoehtoisista toimintatavoista.

Yksikössä on käytössä useita rajoitustoimenpiteitä, mutta niiden perusteista tai päätöksentekijästä ei ole kirjausta hoito- ja palvelusuunnitelmissa.

Apulaisoikeusasiamies edellyttää, että Saukodissa varmistetaan jokaisen asukkaan osalta erikseen se, että hänen kohdallaan käytössä olevan rajoitustoimenpiteen osalta on olemassa lääkärin päätös, ja että ne on myös kirjattu asianmukaisesti. Yksikössä tulee myös varmistaa, että rajoitustoimenpiteiden välttämättömyyttä arvioidaan jatkuvasti.

7 Omavalvonta ja huonon kohtelun ehkäiseminen

Saukodin omavalvontasuunnitelma on tehty vuonna 2015. Omavalvontasuunnitelman tekemiseen on osallistunut koko henkilökunta. Omavalvontasuunnitelmaa on päivitetty vuonna 2017 ja 2019. Omavalvontasuunnitelma oli päivätty ja allekirjoitettu vuonna 2015. Päivitysten jälkeen suunnitelmaa ei ollut allekirjoitettu uudelleen.

Tarkastushetkellä omavalvontasuunnitelma ei ollut esillä julkisesti eikä henkilöstöllä ollut tietoa sen säilytyspaikasta

Vanhuspalvelulain 23 §:n mukaan toimintayksikön johtajan on huolehdittava, että toimintayksikössä järjestetään omavalvonta palvelujen laadun, turvallisuuden ja asianmukaisuuden varmistamiseksi. Omavalvontaa varten on laadittava omavalvontasuunnitelma, joka on pidettävä julkisesti nähtävänä. Suunnitelman toteutumista on seurattava ja palveluja kehitettävä toimintayksikön palveluja saavilta iäkkäiltä henkilöiltä, heidän omaisiltaan ja läheisiltään sekä toimintayksikön henkilöstöltä säännöllisesti kerättävän palautteen perusteella.

Apulaisoikeusasiamies huomauttaa, että riittävä ja asianmukainen omavalvonta voi toteutua vain, jos henkilöstö on tietoinen suunnitelman sisällöstä ja tavoitteista. Saadun selvityksen perusteella pöytäkirjan omavalvontaa koskevien havaintojen ja kannanottojen osoittamat puutteet on pääosin korjattu. Apulaisoikeusasiamies suosittelee Saukodin omavalvontasuunnitelman päivittämistä jatkossa yhdessä henkilöstön kanssa. Myös rajoittamista koskeviin ohjeisiin on tutustuttava huolellisesti yhdessä henkilöstön kanssa. Lisätietoa muun muassa rajoittamista ehkäisevien keinojen käyttämisestä sekä ovien sulkemisesta löytyy oikeusasiamiehen verkkosivuilla olevista pöytäkirjoista (esimerkiksi 5593/2019 ja 5595/2019).

Pöytäkirjan vakuudeksi

Lotta Hämeen-Anttila
vanhempi oikeusasiamiehensihteeri